

Benkő Krisztián
Párnakönyv – Európa idegensége

Peter Greenway *Párnakönyv* című filmjében – miközben kísérletet tesz az európai ember számára végtelenül távoli japán kultúra megértésére – azzal szembesíti a nézőt, hogy saját világképe a Másik számára éppúgy idegen. A filmet keretbe foglaló párnakönyv nemcsak az apja megalázásáért bosszút álló lány történetét meséli, de – metanarratívaként – az ázsiai világkép önmagára ismerését is saját egyediségében.

A film első részében a naplóírás célja és funkciója éppúgy felidézi az európai érzékenység korának napló- és levélregényeit (pl. a *Werther*), mint a párnakönyv japán tradícióját: a főszereplő magányát próbálja enyhíteni a naplóírással, a titkainak veszélybe kerülése után angolul kezd írni, hogy a férje ne olvashassa el önmaga megértésének céljával lejegyzett gondolatait. A szemléletváltás a zsidó-keresztény kultúrkörből érkező Jerome megjelenésével veszi kezdetét: a titok őrzése átalakul kimondássá, de nem a keresztény gyónás értelmében: a metafizikai bensőség helyébe fokozatosan a buddhista filozófia „Üressége” lép.

Az érzékenység korában a „test olvasható könyv” metaforája rettegéssel töltötte el azokat, akiknek titkolnivalójuk volt: az ekkor népszerűvé vált fiziognómia meggyőződése szerint a test irányíthatatlan jelzései minden belső tartalmat

„Azt mondják, aki egyszer rátalált az Útra, valamely művészi kifejezési formában, már mindegyik zen Utat ismeri. Ha külső erő vezeti az ecsetet, miközben a kéz könnyedén, habozás nélkül siklik a papíron, s ebben az alkotó folyamatban szépséges kép vagy finom művű kalligráfia keletkezik, akkor a művész egy napon akár a teaszertartás művészeté felé is fordulhat, hiszen már csak a technikát kell elsajátítania – kerüljön az akár évekbe – annak, aki jó ideje az Úton jár.” (A Zen buddhizmus)

„Magamban tartottam érzéseimet; elfojtottam a vágyat, hogy megosszam a fiúval. Másból sem áll a világ mint időből. Máskor is lesznek éjszakák, reggelek, pillanatok, amelyekből álom lehet.” (Banana Yoshimoto: *Kitchen*)

„Az Ártatlanság zsidó-keresztény fogalma az Üresség buddhista doktrínájának morális interpretációja, amely Üresség metafizikai, míg ellenben a tudás zsidó-keresztény eszméje ismeretelméletileg a buddhista Tudatlanság fogalmának felel meg (...)” (Daisek T. Suzuki)

Nem fog megfordulni!
A rejtvény kulcsa, amit az istenek készítek, elrozsdásodott és az életem a változatlansággal fog befejeződni.
(Yanagiwara Byakuren)

lelepleznek. A változás első jeleként Jerome és Nagico találkozásakor a Másikról kialakított első benyomás forrása nem az arc, hanem a férfi

„Nem könnyű megérteni vagy meghatározni szellemének pontos állapotát ebben az időszakban.”
(Murasaki Shikibu: *Genji Monogatari*)

kézírásának („macskakaparás”) látványa. „A japán verses regény kezdődik a szerelem, hogy valaki véletlenül megpillantja a hősnő keze írását; ha pedig a hős már előbb beleszeret a hölgybe, hogysesem látta volna az írását, éppolyan aggódva várja annak első »keze nyomát«, ahogy a Viktória korabeli gentleman is gyötrődött, míg csak meggyőződést nem szerzett jegyesének vallási felfogásáról” (*Párnakönyv*, 13.). Korántsem egyértelmű persze, hogy Greenway filmjében beszélhetünk-e szerelemről akár Nagicónak, akár a könyvkiadónak Jerome-hoz fűződő viszonya kapcsán. Az viszont bizonyos, hogy a találkozást követően dönt a lány párnakönyve megjelentetéséről. Kilép a titok megőrzésének kényszere alól, és nem a saját teste, hanem mások teste lesznek egy könyv lapjai: nem egy mögöttes tartalom „borítója” a test, hanem papír. Roland Barthes szemiológiai víziójának szellemében, ahol Greenaway-hez hasonlóan „a számára ismerős világ kifordítását próbálja elérni”, a két kultúra találkozását Nagico szemszögéből a „beszéd-űrt” teremtő szatori élményével rokoníthatjuk. A szatori „rendkívül fontos, gyakorta az embert tökéletesen átformáló *esemény* (...), amelyről azonban *nincs mit mondanunk*. Mégpedig azért nincs, mert a *szatori* annak belátása, hogy nincs mit belátni; megvilágosodás, ám nem az európai értelemben, vagyis nem találkozás Istennel” (Angyalosi, 155., 157.).

Greenaway a kultúrák közötti különbségek tematizálásban annyira következetes, hogy az európai történelem egyik legnagyobb tabuját is megsérti: a film egyik legnagyobb transzgressziója, hogy azt állítja, egy másik világképbe átlépve már nem számít tabunak az, ami a saját világképünkben kimondhatatlan. Nem másra gondolok itt, mint a Jerome bőréből készült párnakönyvre, amely hátborzongatóan emlékeztet Ilse Koch, a „buchenwaldi ribanc” lámpaernyőire és kézitáskájára,

„a nyíló cseresznye virág mint a japán lélek”
(Emiko Ohnuki-Tierney)

Körbenézek bármilyen humanizmust keresve, de soha nem találom meg.
(Kon Ichikawa)

amelyeket a második világháború alatt készített koncentrációs táborok lakóiból. Jerome bőrének kipreparálása itt a szexuális vágy megnyilvánulása, a szerelem és a „meggyalázás” – ahogy Nagico fogalmaz utolsó „bérgyilkos” könyvében – határai elmosódnak, mint a tinta az esőben.

Apa dugja lányát, a kövér Sadakót, mellettük alvó kisfiú, őt nem veszik be, noha a papa pánszexuális könyvtáros. A korábbi erőszaktevő vasalóval akarja szétégetni Sadako arcát. Shinto pap ordít, vajákos asszony Sadako anyjának anyjáról lefetyel, aki felakasztotta magát. (...) Közösülés. Szájszag. Infernális hangok. (...) A létezés kegyetlen: ez nem a gazdasági csoda országa az új kispolgársággal, új, merőben fogyasztói ideákkal, ez egy technicizált ősi világ, a szuperexpressznál, tranzisztoros rádiónál, jóléti lehetőségeknél fontosabb az animalitás. Hernyók megint. Végefőcím. (Imamura Shohei/ Vágvölgyi B. András)

Irodalom

- Angyalosi, Gergely (1996) *Roland Barthes, a semleges próféta*. Budapest: Európa
- Barthes, Roland (1980) *L'empire des signes*, S.l., S.n.
- Brinbaum, Phyllis (1999) *Modern Girls, Shining Stars, The Skies of Tokyo: 5 Japan Women*. New York: Columbia University Press
- Goethe, Johann Wolfgang von (é.n.) *Az ifjú Werther szenvedései*, ford. Bor Ambrus. Budapest: Európa
- Merton, Thomas (2000) *A zen és a falánk madarak*, ford. Erős László Antal. Budapest: Terebess Hungária
- Milne, Tom (2001) "The Skull Beneath the Skin", in Quandt, James (ed.) *Kon Ichikawa*. Toronto: Cimentheque Ontario
- Ohnuki-Tierney, Emiko (2002) *Kamikaze, Cherry Blossoms, and Nationalism: The Militarization of Aesthetics in Japanese History*. Chicago, London: University of Chicago Press
- Párnakönyv: Japán irodalmi naplók a X-XI. századból* (1966), ford. Holti Márta, Philipp Berta. Budapest: Európa
- Plutschow, Herbert (1995) *Japan's Name Culture: The Significance of Names in Religious, Political and Social Context*. Folkstone: Japan Library
- Shikibu, Murasaki (1992) *Genji Monogatari*, transl. by Suematsu, Kencho. Rutland, Tokyo: Charles E. Tuttle
- St. Ruth, Diana & Richard (2000) *A Zen buddhizmus*, ford. Béresi Csilla. Budapest: Kossuth
- Vágvölgyi B. András (2004)² *Tokyo underground: előtanulmány és kollázs*. Budapest: Ulpius-ház
- Virilio, Paul (2004) *Art and Fear*, transl. by Julie Rose. London, New York: Continuum
- Yoshimoto, Banana (2003) *Kitchen: Japán novellák*, ford. Frigyik László. Budapest: Trivium